

TYTUŁY WSPÓŁCZESNYCH POLSKICH SŁOWNIKÓW JEDNOJĘZycznych MIĘDZY INFORMACJĄ A REKLAMĄ

Słowa tematyczne: tytuł, słownik, gramatyka tekstu, ideonimia, onomastyka

Problematyka struktury i funkcji tytułu była już niejednokrotnie przedmiotem zainteresowania zarówno historyków literatury, jak i językoznawców. Spośród tych ostatnich zagadnieniom tym poświęcali uwagę zarówno badacze tekstów, jak i specjaliści w zakresie onomastyki. Motywem powrotu do tej problematyki jest przede wszystkim to, że tytuły tekstów naukowych stosunkowo rzadko stają się obiektem odrębnej refleksji. Źródeł moich zainteresowań tymi zagadnieniami doszukuję się w pracy redakcyjnej, dydaktycznej, a także w uczestnictwie w pewnych projektach leksykograficznych. Wybór do konkretnej analizy tytułów słowników też nie jest przypadkowy. Stanowi on w pewnym stopniu pochodną najnowszych trendów polityki wydawniczej, a co za tym idzie — oferty rynku księgarskiego i praktyk marketingowych oraz strategii, które przyjmują leksykografowie w opisie znaczenia podstawowych dla wybranego tu tematu leksemów: TYTUŁ i SŁOWNIK, należących do słów kluczowych językoznawstwa sławistycznego (Rudnik-Karwatowa, Karpińska 1999: s.v.).

Jak wiadomo, leksem TYTUŁ, choć jest w polszczyźnie wyrazem obcego pochodzenia, używany jest w kilku różnych znaczeniach: „1. nazwa książki, dzieła literackiego, naukowego lub poszczególnych jego rozdziałów, nazwa czasopisma, artykułu, nazwa sztuki teatralnej, filmu, utworu muzycznego, jakiejś imprezy itp., także: napis wyjaśniający treść utworu lub jego części, umieszczony na początku odnośnego tekstu; nagłówek; 2. samodzielne dzieło lub jego tom, pozycja wydawnicza; 3. *oficj.* a) zdobyta, uzyskana godność, zdobyty, uzyskany stopień naukowy, zawodowy; także zajmowane stanowisko, pełniona funkcja, pełniony urząd; b) dziedziczna lub nadana nazwa rodowa oznaczająca godność dożywotnią lub dziedziczną; c) w sporcie: wyróżnienie zdobyte przez najlepszych zawodników podczas rozgrywek sportowych; 4. *książk.* podstawa czegoś, powód, racja, tu także w użyciu *praw.:* «tytuł egzekucyjny» oraz «tytuł własności»” (USJPDub). Mówiąc dalej o ty-

tule, odwołuję się do jego użycia w pierwszym znaczeniu, tj. jako swoistej nazwy własnej utworu (Pisarek 1966), w funkcji nagłówka publikacji (Pisarek 1967), będącej odrębną pozycją wydawniczą (Piotrowski 2001: 32–38), stanowiącego element strony tytułowej.

Pod hasłem *słownik* w większości współczesnych opracowań podaje się dwa znaczenia: „1. zbiór wyrazów ułożonych i opracowanych według zasady, zwykle alfabetycznie, najczęściej objaśnianych pod względem znaczeniowym i ilustrowanych przykładami użycia; 2. indywidualny zasób wyrazów, słownictwo (USJPDub).

W kontekście powyższych definicji pojawia się pytanie, czy nagłówki słowników potwierdzą zasadność takiego rozumienia leksemu SŁOWNIK, a przy okazji — w jakim stopniu umożliwią prześledzenie jego syntaktycznej kreatywności oraz naukowych i pozanaukowych sposobów jej wykorzystania.

Co do statusu tytułu — w tym wypadku słowników — w literaturze przedmiotu zwraca się uwagę na jego niedookreślony charakter.

Jest inicjalnym składnikiem ramy tekstowej, funkcjonuje jako metatekst, czyli tekst o tekście, może być ujmowany jako paratekst, czyli ważny składnik otoczenia tekstu właściwego, służący jego prezentacji (Wojtak 2004: 21).

Można podjąć próbę charakterystyki tytułu, powołując się na ustalenia badaczy przypisujących nagłówkom różnorodne funkcje, określane różnymi terminami (Wójcicka 2006: 114–115). Naczelne zadanie tytułu to bycie nazwą, czyli nazywanie, identyfikowanie i odróżnianie publikacji. Funkcja nominatywna „przypada wszystkim tytułom — bez względu na formę i odniesienia gatunkowe” (Wojtak 2008: 18). Tę nadrzędną funkcję nazywa się też formalną, techniczną, praktyczną (Stoff 1975: 7). Tytuł jako część dzieła jest wypowiedzią o tymże dziele (Danek 1972; Markiewicz 2003: 17), opisuje tekst, w stosunku do którego pełni funkcję informacyjną (Stoff 1975: 7–10), streszczającą, deskryptywną (Wojtak 2008: 18). Ponadto tytułowi przypisuje się funkcję substytucyjną, reprezentacyjną. Reprezentuje on bowiem publikację w wykazach i przeglądach bibliograficznych, w różnego typu odsyłaczach, zarówno wtedy, gdy są one drukami samodzielnymi, jak i wtedy, gdy są składnikami tekstów innych, a także w rejestrach katalogowych itp. Wydaje się nawet, że wykorzystywane w porządkowaniu informacji środki techniczne (wyszukiwarki) wzmacniają autonomię tytułu, uniezależniając go od autora. To komunikacyjne usamodzielnienie skutkuje dalszą funkcją, nazywaną pragmatyczną (Wojtak 2008: 18–19). Nie można jednak nie przyznać racji A. Stoffowi, że dopiero „splot funkcji charakteryzuje wzajemny stosunek tytułu i dzieła” (1975: 14).

Z uwagi na znaczne rozmiary materiału użytecznego dla podjętego tematu przedmiotem mojego zainteresowania są tytuły słowników współcześnie wydawanych w Polsce. Źródłem materiału badawczego są katalogi biblioteczne, oferty księgarń, publikacje zgromadzone na prywatnych półkach, własne eksploracje różnorodnych tekstów (por. Grzegorzczak 1967; Urbańczyk, Sieradzka-Baziur 2000). Truizmem

może się wydawać konstatacja, że materiał jest obszerny (ale faktem jest, że w aktualnej ofercie niejednej księgarni internetowej bywa nieraz kilkaset, jeśli nie więcej pozycji jednorazowo), co wynika z różnorodności drukowanych tytułów typu słownikowego, jakie się ukazały po wojnie, a zwłaszcza na przełomie XX i XXI w. By ustalić podstawowe schematy składniowe tytułu, ograniczyłam analizę do słowników jednojęzycznych, „w których opisu jednostek danego języka dokonuje się przy użyciu wyrażen tego samego języka” (Żmigrodzki 2003: 23). Uwzględniłam zarówno publikacje, do których się odnosi pojęcie słowników filologicznych (Kania, Tokarski 1994: 230–232), jak i publikacje o charakterze leksykonów (Piotrowski 2001), rozumianych jako słowniki encyklopedyczne (USJPDub) lub terminologiczne (PSWPZgół), ogólnie — specjalistyczne (Żmigrodzki 2003: 24–25).

Z definicji wynika, że o tytule decyduje przede wszystkim zawartość słownika, ale na jego kształt wpływa wiele innych czynników, w tym także prozodycznych. Już wstępny ogląd materiału przekonuje, że tytuły są dość zróżnicowane pod względem liczby wyrazów, które się na nie składają. Przede wszystkim konieczne jest więc ustalenie, z ilu i jakich elementów tytuły są zbudowane, jaka jest ich repartycja, będąca pochodną właściwości walencyjnych podstawowego leksemu, tj. SŁOWNIKA, jego lewo- i prawostronnej łączliwości, czyli otwierania miejsc dla określeń atrybutywnych zarówno z lewej, jak i z prawej strony, a także określenie sposobów ich leksykalnego wypełniania. W dalszej kolejności należy scharakteryzować funkcjonalne nacechowanie wybranych określników. Dla analizy tytułów słowników istotne jest to, że te publikacje zaliczane są do gatunku tekstów naukowych (Gajda 1982; Wójcicka 2006: 121–123), szerzej — do gatunków tekstów niebeletrystycznych (Biliński 1997), niefikcyjnych (Zajas 2011). Na tle innych tekstów wyróżniają się tym, że zawierają w tytule nazwę gatunkową.

Jeśli słowniki są drukami zwartymi (odrębnymi pozycjami), a nie składowymi innych publikacji, opatrzone są tytułami co najmniej dwuelementowymi: *Słownik prasłowiański*, *Słownik staropolski*; *Słownik ortograficzny*, *Słownik frazeologiczny*; *Słownik antonimów*, *Słownik synonimów*; *Słownik imion*.

Zwykle jednak tytuły są bardziej rozbudowane: *Słownik języka polskiego*, *Słownik gwar Lubelszczyzny*; *Słownik etymologiczno-historyczny języka polskiego*, *Słownik współczesnego języka polskiego*, *Podręczny słownik terminów gramatycznych*, *Nowy ilustrowany słownik ortograficzny*; *Mały słownik odmiany wyrazów trudnych*, *Słownik etymologiczny języka Drzewian połabskich*; *Praktyczny słownik łączliwości składniowej czasowników polskich*, *Słownik etymologiczny miast i gmin PRL*, *Słownik gniazd słotwórczych współczesnego języka polskiego*; *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*; *Słownik gwary lasowiackiej Kamienia i okolicy na Rzeszowszczyźnie*, *Słownik nazw geograficznych z odmianą i wyrazami pochodnymi*.

Te przykłady, choć ilustrują możliwości liczbowego narastania elementów tytułu, nie odzwierciedlają jednak pełnego stopnia skomplikowania struktury tytu-

łów, w których można się nieraz doliczyć nawet kilkunastu pozycji syntaktycznych, np. *Słownik nazw, skrótów i akronimów państw, instytucji, dowództw, jednostek organizacyjnych i osób funkcyjnych stosowanych w dokumentach wojskowych*.

Z wstępnych ustaleń wynika, że tytuły słowników można sprowadzić do dwóch podstawowych schematów: SŁOWNIK JAKI; SŁOWNIK KOGO/CZEGO (zob. WSJP).

Schemat SŁOWNIK JAKI realizuje się w wariantach z określnikami zarówno w postpozycji, jak i w prepozycji (JAKI SŁOWNIK). Dają się jednak zauważyć pewne ograniczenia strukturalne. Pozycja inicjalna wypełniana jest wtedy, gdy tytuł ma rozszerzenia w postpozycji. W schemacie rozwiniętym o miejscu określnika atrybutywnego decyduje jego funkcjonalne obciążenie, a niejednokrotnie rozstrzyga o tym eufonia. Schemat drugi SŁOWNIK KOGO/CZEGO rozwijany jest — poza nielicznymi wyjątkami (*M. Arcta Słownik wyrazów obcych*) — w postpozycji. Najczęściej jednak mamy do czynienia z różnorodnymi kontaminacjami obu typów. Przymiotniki występujące w postpozycji, informując o właściwościach treści, pełnią funkcję klasyfikującą, gatunkującą, por. cytowane wyżej: *Słownik prasłowiański, Słownik staropolski; Słownik frazeologiczny, Słownik biograficzny, Słownik ortoepiczny, Słownik frazeologiczny, Słownik ortograficzny*. Obligatoryjnie, niezależnie od typu informacji, ta pozycja jest zarezerwowana dla przymiotników nieodmiennych. W słownikach jednojęzycznych są one jednak rzadziej wykorzystywane niż w tytułach słowników przekładowych: *Słownik minimum języka polskiego, Słownik biologiczny minimum, Słownik krzyżówkownic mini-max*.

W pozycji inicjalnej występuje przeważnie jeden przymiotnik: *Mały słownik antonimów, Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny, Inny słownik języka polskiego PWN, Kieszonkowy słownik ortograficzny, Mały słownik antonimów, Nowy słownik ortograficzny języka polskiego, Popularny słownik wyrazów obcych, Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny, Szkolny słownik nauki o języku, Uniwersalny słownik języka polskiego PWN, Wielki słownik poprawnej polszczyzny PWN*. Nierzadkie są jednak tytuły z dwoma przymiotnikami w tej pozycji: *Mały praktyczny słownik skrótowców i skrótów; Mój pierwszy słownik frazeologiczny (ortograficzny, przysłów), Nowy ilustrowany słownik ortograficzny; Wielki ilustrowany słownik ortograficzny dla dzieci*. Występujące w tej pozycji przymiotniki informują głównie o ogólnych walorach publikacji i jej rozmiarach.

Schemat składniowy SŁOWNIK CZEGO, wypełniany formą dopełniacza, dokładnie informuje o zawartości dzieła; formy D. lp. wskazują na przynależność haseł do określonej warstwy języka (*Słownik gwar, Słownik polszczyzny XVI wieku*) lub określają dziedzinę wiedzy, do której opracowane w słowniku hasła należą (*Słownik demokracji, Słownik filozofii, Słownik fizyki, Słownik matematyki, Słownik religii*); formy D. lm. informują natomiast wprost, z jakiego typu hasłami mamy do czynienia: *Słownik antonimów, Słownik skrótów, Słownik symboli, Słownik synonimów*.

Bywa, że informację o merytorycznej zawartości wprowadza się dodatkowymi konstrukcjami: *Słownik haseł z dziedziny medycyny i nauk pokrewnych*; *Słownik haseł z zakresu zdrojownictwa i dziedzin pokrewnych*.

Schemat składniowy SŁOWNIK KOGO, wypełniany formą dopełniacza, również może informować o zawartości dzieła, jeśli określnik rzeczownikowy jest w Im.: *Słownik autorów*, *Słownik biologów polskich*, *Słownik bohaterów literackich*, *Słownik pisarzy*. Jeśli określnik rzeczownikowy wyrażony jest formą D. lp., wówczas mamy do czynienia z informacją o przeznaczeniu publikacji, o jej adresacie: *Mały słownik menedżera*, *Słownik czytelnika Biblii*, *Słownik scrablisty*, *Słownik wydawcy*.

Tytuł z racji swojej funkcji usługowej wobec tekstu powinien się odznaczać wysoką funkcjonalnością, wyrażać treści w sposób maksymalnie skondensowany. Jak każdy tekst jest on jednak podatny nie tylko na różnego typu modyfikacje stylistyczne, ale również na zabiegi zwiększające jego eksplicytność. Zwykle skutkuje to wydłużeniem tytułu.

Każdy kolejny rzeczownik, który się pojawia w tytule w funkcji dodatkowego określnika, otwiera nowe pozycje dla dalszych określników, zarówno w postaci przymiotników, jak i form rzeczownikowych, co powoduje nawarstwianie i kontaminacje schematów.

Podstawowe schematy składniowe bywają rozbudowane za pomocą konstrukcji dokładnie informującej o adresacie publikacji. Adresat bywa wprowadzony konstrukcją DLA KOGO: *Słownik podstawowy języka polskiego dla cudzoziemców*, *Mały słownik słotwórczy języka polskiego dla cudzoziemców*, *Słownik pojęć socjologicznych dla ekonomistów*, *Mały słownik terminów i pojęć filozoficznych dla studiujących filozofię chrześcijańską*, *Ilustrowany słownik biologiczny dla kandydatów na Akademię Medyczną i studia biologiczne*, *Ilustrowany słownik techniczny dla wszystkich*, *Słownik lektur dla szkół podstawowych*.

Wprawdzie celem omawianych publikacji jest przybliżenie wiedzy przeciętnemu użytkownikowi, ale jednak jako gatunek sytuowany w obrębie odmiany naukowej języka słownik ma charakterystyczne dla niej znamiona, mianowicie nasycenie terminologią specjalistyczną. Odzwierciedlają to tytuły, w których występują wyrazy czy frazy sterminologizowane albo o obcej proveniencji, a także wyrazy złożone świadczące o łączeniu pewnych dyscyplin wiedzy: *Słownik form koniugacyjnych*, *Słownik geologii dynamicznej*, *Słownik teologii biblijnej*, *Słownik terminologiczny z zakresu teratologii bydła*, *Mały słownik psychopedagogiki resocjalizacyjnej*, *Słownik hydrogeologii i geologii inżynierskiej*¹.

¹ Współczesnego użytkownika intrygować mogą występujące w tytułach słowników historycznych wyrazy, które wyszły z użycia lub obecnie używane są w innych znaczeniach, por. M. A. Trotza *Nowy dykjonarz, to jest Mownik polsko-francusko-niemiecki z przydatkiem przysłów potocznych, przestróg gramatycznych i inszym naukom przyzwoitych wyrazów* (Lipsk 1764); przymiotnik *przyzwoity* znaczy tu 'właściwy', czy X. G. Poblöckiego *Słownik kaszubski z dodatkiem idyotyzmów chełmińskich i ko-*

Czasem — jak można domniemywać, z uwagi na odbiorcę — stosuje się pewne konstrukcje mające na celu wyjaśnienie użytego terminu: *Słownik eponimów, czyli wyrazów odmiennych, Słownik aproksymatów, czyli wyrazów mylonych, Słownik onomatopei, czyli wyrazów rucho- i dźwiękonaśladowczych, Słownik eufemizmów polskich, czyli w rzeczy mocno, w sposobie łagodnie*. Ale bywa też odwrotnie: dodane wyjaśnienie wyrażone z użyciem terminów specjalistycznych ma podnieść naukowość zbyt „potocznego” sformułowania części zasadniczej: *Słownik dobrych słów, czyli pozytywnej werbalizacji*.

W tytułach słowników występują nazwy własne — przede wszystkim nazwy osobowe: *Słownik pojęć filozoficznych Romana Ingardena, Słownik polszczyzny Jana Kochanowskiego, Słownik języka Adama Mickiewicza, Słownik języka Jana Chryzostoma Paska, Internetowy słownik języka Cypriana Norwida*; nazwy narodów: *Słownik etymologiczny nazwisk Żydów białostockich*; nazwy plemion: *Słownik etymologiczny języka Drzewian połabskich*, a także różnego typu nazwy geograficzne: *Słownik etymologiczny nazw geograficznych Polski, Słownik gwar Lubelszczyzny, Słownik nazw miejscowych Europy Środkowej i Wschodniej XIX i XX wieku, Słownik nazw Warszawy, Słownik okolicy Czchowa, Słownik gwary używanej w Kozach*; nazwy organizacji: *Słownik Organizacji Narodów Zjednoczonych*; nazwy wydarzeń historycznych: *Słownik biograficzny oficerów Powstania Listopadowego*; tytuły innych tekstów lub publikacji: *Mały słownik metaforyczno-egzegetyczny Nowego Testamentu*. Ponadto wykorzystywane są derywaty przymiotnikowe od nazw własnych, rzadko w pozycji inicjalnej: *Polski słownik pijacki, Tarnobrzeski słownik katyński*, częściej w postpozycji jako określniki klasyfikujące: *Słownik Wittgensteinowski, Słownik huculski* lub w funkcji określników rzeczowników innych niż podstawowy słownik: *Słownik gwary spiskiej, Słownik języka pomorskiego, czyli kaszubskiego, Słownik etymologiczny gwary śląskiej, Słownik gwarowy górali łąckich, Encyklopedyczny słownik regionu częstochowskiego*.

Nieobce są też konstrukcje z informacją chronologiczną, dokładnie lokalizującą w czasie treści zawarte w publikacji: *Słownik gwary warszawskiej XIX wieku, Słownik polszczyzny XVI wieku, Słownik terminów hipologicznych używanych w Polsce XVI–XVII wieku, Słownik historyczny nazw osobowych Białostoczczyzny (XV–XVII w.), Słownik historii politycznej świata 1901–2005*, lub określającą je w sposób ogólny środkami leksykalnymi: *Słownik frekwencyjny polszczyzny współczesnej, Słownik imion współcześnie w Polsce używanych*.

Tytuły o rozbudowanej formule zawierają typowe dla tekstów wyrazy gramatyczne, przyimki (*dla, do, na, od, pod, w, z*) i spójniki o funkcji parataktycznej (*i, oraz, czyli*), choć częstość użycia w tytułach nie potwierdza ich wysokiej frekwencji poza tytułami, notowanej przez słowniki frekwencyjne (Kurcz 1990), gdzie większość z nich

ciewskich (Chełmno 1887); w tytule użyto wyrazu *idiotyzm* w dawnym znaczeniu ‘właściwość jakiego języka, sposób mówienia jakiemu językowi lub jego narzeczu właściwy’ (SW).

na liście rangowej sytuuje się w pierwszej dziesiątce najczęstszych wyrazów polskich: *Słownik ekonomiczny dla szkół średnich*, *Słownik nazw ulic, placów i parków Jawora od XIII w. do 1995 roku*, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, *Słownik niemieckich nazw miejscowości Drugiej Rzeczypospolitej pod kontrolą II Rzeszy (1939–1945)*, *Słownik nazwisk współcześnie w Polsce używanych*, *Słownik gwarowy góralskich nazw roślin z Tatr i Podtatrza*, *Słownik hasel z dziedziny medycyny i nauk pokrewnych*, *Słownik biograficzny prekursorów turystyki oraz działaczy PPT*.

Poza składniową złożonością i wieloelementowością (por. Skowronek 2016: 57) uwagę zwraca wysoka nominalność tytułów słowników, podobnie jak tytułów czasopism czy artykułów naukowych (Kowalik 2008a, b). Jeśli pojawiają się formy czasownikowe, to wyłącznie znominalizowane: *Słownik imion współcześnie używanych w województwie zielonogórskim*, *Słownik immunologiczny ilustrowany*, *Słownik nazw i wyrażen związanych ze strojem ludowym w Wielkopolsce*, *Słownik pseudonimów i kryptonimów pisarzy polskich oraz Polski dotyczących*.

Wymienione elementy to tylko niektóre, wybrane sposoby realizacji, modyfikacji i dopełnienia zaproponowanych podstawowych schematów tytułu słownika, swoistej etykiety, którego naczelnym zadaniem — jak twierdził H. Markiewicz — jest bycie nazwą. Ale równocześnie badacz ten stawiał swoiste wymagania — tytuł ma być nazwą, która przyciąga uwagę czytelnika, kieruje ją na jakieś składniki utworu, interpretuje go, wywołuje określone nastawienie i oczekiwanie czytelnika, „a tym samym steruje odbiorem tekstu” (Markiewicz 2003: 21).

Elementem publikacji, który odgrywa najważniejszą rolę w pozyskiwaniu odbiorcy, jest niewątpliwie jej zawartość, stąd zainteresowanie mogą budzić sygnalizowane w tytule treści niewystępujące w innych pozycjach podobnego typu i wcześniej nieuwzględniane w opracowaniach leksykograficznych: *Słownik polskiego języka miganego*, *Słownik porównań*, *Słownik rymowanek potocznego języka polskiego, czyli O naszym stosunku do ludzi, języka i realiów codzienności*, *Słownik wyrazów kłopotliwych*, *Mały słownik rzeczowników osobliwych (o nietypowej odmianie)*, *Słownik slangu młodzieżowego*, *Słownik dobrego stylu*. Mogą to być także treści z różnych powodów celowo wcześniej pomijane: *Słownik gwary więziennej*, *Słownik pijacki*, *Słownik przekleństw i wulgaryzmów*, *Słownik seksualizmów polskich*, *Słownik wyrazów brzydkich*, *Zakłamaný słownik, czyli żargon funkcjonariuszy bezpieczeństwa PRL* itp.

Innym chwytem mającym na celu wzbudzenie zainteresowania dziełem jest wyeksponowanie odbiorcy. Liczne słowniki przygotowane są z myślą o konkretnym adresacie i jest on wskazany w tytule: *Słownik informatyki dla ekonomistów*, *Słownik ortograficzny dla uczniów szkoły podstawowej*, *Słownik podstawowy języka polskiego dla cudzoziemców*, *Słownik savoir-vivre’u dla pana*, *Słownik savoir-vivre’u dla pani*.

Zabiegiem mającym na celu zwrócenie uwagi na publikację jest zmiana sposobu informowania o jej zawartości. W tym zakresie w ostatnich latach widać pewną

ewolucję, odchodzenie od czystej informacji na rzecz naddanych funkcji dodatkowych. Można tu zaobserwować dwie główne tendencje: po pierwsze — modyfikację podstawowych schematów i zróżnicowanie językowych środków ich wypełniania, po drugie — zmianę formuł tytułowania słowników.

W tytułach słowników pojawiają się coraz częściej określniki, które zwracają uwagę na wyjątkowość dzieła, zarówno pod względem treści, jak i formy opracowania, eksponują jego nowość na rynku i innowacyjność metodologiczną, szczególnie dobór i zakres materiału, skrupulatność jego interpretacji i sposobu przedstawienia: *Ilustrowany słownik języka polskiego*; *Komputerowy słownik odmiany wyrazów trudnych*; *Krytyczny słownik mitów i symboli nazizmu*; *Nowy słownik ortograficzny*, *Nowy słownik pedagogiczny*; *Inny słownik języka polskiego*; *Multimedialny słownik języka polskiego PWN*, *Multimedialny słownik wyrazów obcych*; *Praktyczny słownik polszczyzny współczesnej*, *Praktyczny słownik łączliwości składniowej czasowników polskich*; *Uniwersalny słownik języka polskiego*, *Słownik podstawowych terminów łowieckich i ekologicznych*, *Słownik 100 tysięcy potrzebnych słów*. Użyto tu przymiotników: *krytyczny* ‘oparty na analizie, dokonujący analizy i oceny jakiegoś zjawiska, stosujący metodę krytyki naukowej’, *nowy* ‘od niedawna istniejący, wprowadzony, nowoczesny’, *inny* ‘odmienny’, *podstawowy* ‘będący zasadniczym elementem czegoś, punktem wyjścia; główny, najważniejszy, zasadniczy’, *potrzebny* ‘taki, bez którego nie można się obejść, niezbędny, konieczny, nieodzowny’, *praktyczny* ‘przydatny do czegoś, pożyteczny, wygodny’, *uniwersalny* ‘obejmujący całość; mogący mieć wszechstronne zastosowanie’ (znaczenia za USJPDub). Przymiotniki te mają przekazać określone informacje, pełnią tu funkcję wybitnie impresywną — nakłaniają przynajmniej do zainteresowania się tymi pozycjami.

Często w tytułach nowszych słowników wykorzystywany jest przymiotnik *wielki*. Niejednokrotnie faktycznie chodzi o pozycje wprawdzie jednotomowe, ale o znacznej objętości. Gdy jednak zestawia się je z ośmiotomowym słownikiem „warszawskim”, jedenastotomowym słownikiem pod redakcją W. Doroszewskiego czy *Praktycznym słownikiem współczesnej polszczyzny* (50 tomów), wyraźnie widać użycie określnika w celach perswazyjnych.

Podobnie upatruje się funkcji perswazyjnej w tytułach z antonimicznym przymiotnikiem *mały*, również o znacznej frekwencji w nagłówkach zarówno pojedynczych słowników, jak i całych serii tam, gdzie rzeczywiście chodzi o publikacje niewielkich rozmiarów, przedstawiające materiał w jakimś wyborze, ale dzięki temu poręcznych, funkcjonalnych, wygodnych (Puda-Blokesz 2015: 16–18).

Tytuł może przyciągać uwagę odbiorcy odwołaniem się do naukowego autorytetu lub rangi instytucji o uznanej renomie w jakiejś dziedzinie: *Słownik ortograficzny dla najmłodszych profesora Edwarda Polańskiego*; *Słownik frazeologiczny PWN z Bralczykiem*, *Słownik Ojczyzny-Polszczyzny*. Tytuł może wyróżniać pozycję wykorzystaniem nietypowych dla stylu naukowego środków językowych: wyrazów z innych rejestrów polszczyzny: *Bajkowy słownik ortograficzny dla dzieci*, *Bajkowy*

słownik wyrazów podobnych i przeciwstawnych; *Wyczesany słownik najmłodszej polszczyzny*, *Wypasiony słownik najmłodszej polszczyzny*, *Słownik krzyżówkowicza w pigułce*; form stopnia najwyższego przymiotników: *Najnowszy słownik ortograficzny*; indywidualizującego odbiorcę zaimka dzierżawczego *mój* (Skowronek 2016: 63): *Mój pierwszy słownik ortograficzny*, a także wprowadzeniem zaskakujących połączeń czy derywatów: *Podręczny słownik wzbogacający, czyli sufler wyrazowy*; *Rymownik — słownik wyrazów rymowanych*; *Słownik przysłów — przysłownik*; *Czule słówka — słownik afektonimów*.

Jeśli chodzi o zmianę formuł, w niektórych typach słowników można zauważyć wycofywanie tytułów prostych na rzecz nagłówków dwustopniowych, w dwóch wariantach. Jeden — z członem informującym o słownikowym charakterze publikacji na pierwszym miejscu: *Słownik terminologiczny. Wiedza o społeczeństwie*, *Słownik biblijny. Małżeństwo, rodzina, seksualność*, w którym człon drugi doprecyzowuje zakres tematyczny. Drugi wariant formuły tytułu — z informacją o słownikowym charakterze publikacji jako drugoplanową, towarzyszącą tytułowi właściwemu — można odczytywać na dwa, zróżnicowane funkcjonalnie sposoby. W pewnych sformułowaniach człon pierwszy eksplicytnie informuje o zakresie tematyki: *Filozofia. Słownik*; *Kultura biblijna. Słownik*; *Polskie służby specjalne. Słownik*; *Współcześni uczeni polscy. Słownik biograficzny*, w innych — właściwą informację o zawartości poprzedza człon będący stylistycznym wariantem treści, nawiązującym do jakiegoś faktu zawartego w publikacji, wykorzystującym cytaty, skrzydlate słowa, metafory lub temu podobne techniki: *Tyle trudnych słów... Praktyczny słownik wyrazów obcych używanych w prasie, radiu i telewizji*; *Gdy ci słowa zabraknie. Słownik synonimów*; *Od Adama i Ewy zaczynać. Mały słownik biblizmów języka polskiego*; *Po nitce do kłębka. Mały słownik mitologizmów frazeologicznych języka polskiego*.

Przedstawione tu uwagi potwierdzają ważną pozycję tytułu i rozległość funkcji, zwłaszcza w wypadku wydawnictw adresowanych do szerokiego kręgu odbiorców, szczególnie na tle bogatego rynku i znacznej na nim konkurencji. Tytuł w tym wypadku nie tylko informuje o weryfikowalnych treściach publikacji, ale także ją swoicie reklamuje.

Wydaje się, że tym faktom można też przypisać pewien dodatkowy walor, mianowicie argumentu naukowego. Można je uznać za podstawę pewnych rozstrzygnięć merytorycznych, zwłaszcza w kwestii ustalania znaczeń leksemu SŁOWNIK i ich hierarchii. Przywołane treści potwierdzają zasadność innej niż dotychczas, a proponowanej w ISJPBań czy WSJP, strategii opisu leksykograficznego, pozwalającej uznać, że we współczesnej polszczyźnie słownik jest przede wszystkim: 1) publikacją zawierającą uporządkowany według określonych zasad zbiór wyrazów lub innych kompleksowych jednostek, 2) publikacją zawierającą teksty poświęcone pewnym zagadnieniom, 3) zbiorem wyrazów, którymi posługuje się konkretny użytkownik języka.

Analiza tytułów zawierających wyraz *słownik*, z jednej strony, potwierdza też inne, pozaleksykograficzne możliwości jego wykorzystania (por. powieść Milorada Pavicia *Słownik chazarski* czy indeksy typu *Słownik słów kluczowych językoznawstwa sławistycznego*). Skądinąd nie wszystkie publikacje będące słownikami sygnalizują swój leksykograficzny charakter wykorzystaniem w tytule nazwy gatunkowej (*Antroponimia Polski od XVI do końca XVIII wieku*, *Nazwy miejscowe Polski. Historia. Pochodzenie. Zmiany, Nowe słownictwo polskie, Słowa, słowa... Czy je znasz?*). Z całą pewnością wiąże się to z waloryzacją publikacji zatytułowanych *Słownik...* W pewnych sytuacjach chodzi o waloryzację pozytywną, w innych warunkach może być odczuwane jako obniżenie rangi.

LITERATURA

- Biliński L. 1997: *Wiedza o nauce i literaturze niebeletrystycznej*, Centrum Ustawicznego Kształcenia Bibliotekarza, Wrocław.
- Danek D. 1972: *O tytule utworu literackiego*, „Pamiętnik Literacki” LXIII, s. 143–174.
- Gajda S. 1982: *Podstawy badań stylistycznych nad językiem naukowym*, PWN, Warszawa–Wrocław.
- Grzegorzczak P. 1967: *Index Lexicorum Poloniae. Bibliografia słowników polskich*, PWN, Warszawa.
- ISJPBań — M. Bańko (red.) 2000: *Inny słownik języka polskiego PWN*, PWN, Warszawa.
- Kania S., Tokarski J. 1984: *Zarys leksykologii i leksykografii polskiej*, WSiP, Warszawa.
- Kowalik K. 2008a: *O tytułach współczesnych polskich czasopism językoznawczych*, [w:] Z. Cygał-Krupa (red.), *Współczesna polszczyzna — stan, perspektywy, zagrożenia*, Księgarnia Akademicka, Kraków–Tarnów, s. 539–549.
- Kowalik K. 2008b: *Uwagi o tytułach artykułów naukowych*, „Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis. Studia Linguistica” IV, s. 346–360.
- Kurcz I. i in. 1990: *Słownik frekwencyjny polszczyzny współczesnej*, IJP PAN, Kraków.
- Markiewicz H. 2003: *Tytuły dzieł literackich*, [w:] tenże, *Zabawy literackie dawne i nowe*, Universitas, Kraków, s. 16–38.
- Piotrowski T. 2001: *Zrozumieć leksykografię*, PWN, Warszawa.
- Pisarek W. 1966: *Tytuł utworu swoistą nazwą własną*, „Zeszyty Naukowe WSP w Katowicach. Prace Językoznawcze” III, s. 67–81.
- Pisarek W. 1967: *Poznać prasę po nagłówkach! Nagłówek wypowiedzi prasowej w oświetleniu lingwistycznym*, Ośrodek Badań Prasoznawczych RSW „Prasa”, Kraków.
- PSWPZgół — H. Zgólkowa (red.) 2002: *Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny*, t. 39, Wyd. Kurpisz, Poznań.
- Puda-Blokesz M. 2015: *Po nitce do kłębka. Mały słownik mitologizmów języka polskiego*, Tow. Miłośników Języka Polskiego, Kraków.
- Rudnik-Karwatowa Z., Karpińska H. 1999: *Słownik słów kluczowych językoznawstwa sławistycznego*, Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy, Warszawa.
- Skowronek K. 2016: *Nazwy własne jako symptomy kultury (na przykładzie tytułów poradników autoterapeutycznych)*, „Onomastica” LX, s. 47–67.
- Stoff A. 1975: *Funkcja tytułu w dziele literackim*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Filologia Polska” XI, s. 3–17.
- SW — J. Karłowicz, A. Kryński, W. Niedźwiedzki (1902) 1952: *Słownik języka polskiego*, t. 2, PIW, Warszawa.

- Urbańczyk S., Sieradzka-Baziur B. 2000: *Słowniki i encyklopedie. Ich rodzaje i użyteczność*, Tow. Miłośników Języka Polskiego, Kraków.
- USJPDub — Dubisz S. (red.) 2003: *Uniwersalny słownik języka polskiego*, PWN, Warszawa.
- Wojtak M. 2004: *Gatunki prasowe*, Wyd. UMCS, Lublin.
- Wojtak M. 2008: *Analiza gatunków prasowych*, Wyd. UMCS, Lublin.
- Wójcicka M. 2006: *Tytuł a stylowo-gatunkowe zróżnicowanie tekstu*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska” XXIV, s. 113–146.
- WSJP — P. Żmigrodzki (red.), *Wielki słownik języka polskiego PAN*, <https://www.wsjp.pl/search> (dostęp 31 VII 2018).
- Zajas P. 2011: *Jak świat prawdziwy stał się bajką. O literaturze niefikcyjnej*, Wyd. Poznańskie, Poznań.
- Żmigrodzki P. 2003: *Wprowadzenie do leksykografii polskiej*, Wyd. UŚ, Katowice.

TITLES OF CONTEMPORARY POLISH MONOLINGUAL DICTIONARIES.
BETWEEN INFORMATION AND ADVERTISING

SUMMARY

The purpose of this paper is a formal-grammatical structure analysis of the titles of contemporary monolingual dictionaries, which are separate independent publications. All the remarks concern the ways of lexical completion of two basic title schemes: SŁOWNIK JAKI, SŁOWNIK KOGO/CZEGO, as well as additional (excluding the nominative and informative) pragmatical functions of the dictionary title, among which, nowadays, the marketing or commercial function appears to be the dominant one.

K e y w o r d s: title, dictionary, text grammar, ideonymy, onomastics